

Sivistysvaliokunta

Valtioneuvoston huoltovarmuusselonteko

Talousvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston huoltovarmuusselonteko (VNS 8/2022 vp): Asia on saapunut sivistysvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava talousvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- neuvotteleva virkamies Henri Backman, työ- ja elinkeinoministeriö
- ylijohtaja Petri Lempinen, opetus- ja kulttuuriministeriö
- johtaja Jarkko Niiranen, Opetushallitus
- erityisasiantuntija Ari Korhonen, Suomen Kuntaliitto
- lakimies Sari Innanen, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
- elinkeinopoliittinen asiantuntija Annakaisa Tikkinen, Sivistystyönantajat ry

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
- Ammattiosaamisen kehittämissyhdystys AMKE ry
- Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Valtioneuvoston selonteossa on tarkasteltu huoltovarmuutta monipuolisesti ja esitetty useita kehittämiskohteita. Huoltovarmuuden toimintaympäristön keskeisistä muutoksista on tuotu esille ilmastonmuutos, digitalisaatio ja kyberturvallisuus ja hybridiuhat. Lisäksi siinä on huomioitu Venäjän hyökkäyssota.

Huoltovarmuuden toimintamallissa valtioneuvosto on asettanut huoltovarmuudelle yleiset tavoitteet. Kukin ministeriö vastaa oman toimialansa huoltovarmuudesta ja sen kehittämisestä. Yhteen-

Valiokunnan lausunto SiVL 27/2022 vp

sovittaminen kuuluu työ- ja elinkeinoministeriölle. Huoltovarmuuskeskus vastaa huoltovarmuuden ylläpitämisestä ja kehittämisestä.

Valiokunta on tarkastellut selontekoa toimialansa näkökulmasta. Selonteossa esitetyistä tavoitteista sivistysvaliokunnan toimialaan liittyvät erityisesti kriittisen osaamisen turvaaminen, kyberturvallisuuden opetus ja hybridi-vaikuttamisen tunnistaminen sekä huoltovarmuutta ja kansalaisvarautumista koskevien tietojen ja taitojen opettaminen kaikilla koulutusasteilla.

Osaamisen huoltovarmuus

Valtioneuvoston tulevaisuuskatsauksen¹ mukaan sivistyksen huoltovarmuus edellyttää, että kansakunnalla on kaikissa olosuhteissa käytettävissään paitsi materiaaliset toimintaedellytykset myös riittävä osaaminen niiden hyödyntämiseen ja uusintamiseen. Suomessa on kyettävä tuottamaan yhteiskunnan toimivuuden sekä tieteen ja tutkimuksen kehityksen kannalta tarvittavaa osaamista. Osaamisen laadun ja osaajien määrän tulee olla riittävä. Kysymys on paitsi olemassa olevasta osaamispääomasta myös kyvykkyydestä luoda kriisitilanteen edellyttämää uutta osaamista.

Valiokunta aikaisempaan lausuntoonsa (SiVL 11/2022 vp — VNS 1/2022 vp) viitaten korostaa, että kasvatusta, koulutusta ja tutkimusjärjestelmien toimivuudesta sekä niiden yhteistyöstä muun muassa työ- ja elinkeinoelämän kanssa on pidettävä huolta jatkuvasti ja suunnitelmallisesti. Osaamisen sekä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan ylläpitämiseen ja kehittämiseen tulee varata pitkäjänteinen ja riittävä rahoitus.

Osaamisen merkitys yhä kriittisempänä voimavarana on tunnistettu huoltovarmuuden selonteossa. Kasvatus ja koulutus vaikuttavat osaltaan muun muassa kriittisen infrastruktuurin järjestämiseen. Osaamisen merkitys on selonteossa tuotu esille myös sähköisten järjestelmien ja teknologisen sekä sotilaallisen maanpuolustuksen hallitsemisen ja turvaamisen näkökulmista. Valiokunta katsoo, että kyseiset osaamisalueet ovat huoltovarmuuden näkökulmasta keskeisiä, mutta kiinnittää huomiota siihen, että osaamisen perustan muodostavat kasvatus, koulutus ja tutkimus ovat osa kansallista huoltovarmuutta laajemmin kuin selonteossa on esitetty. Osaamisen huoltovarmuuden tulisikin näkyä selkeästi myös huoltovarmuuden tavoitteissa ja toimenpiteissä. Korkeakoulu- ja koskevissa tavoitteissa on tärkeää tunnistaa sekä ammattikorkeakoulujen että yliopistojen omat roolit osana kansallista huoltovarmuutta.

Myös peruskoulussa on tärkeää ottaa huoltovarmuus sekä henkinen ja fyysinen resilienssi huomioon opetuksessa lasten ikätaso huomioiden. Esimerkiksi liikunta ja koulun yhteishenki ovat tärkeitä painopisteitä tältä kannalta. 72 tunnin varautumissuosituksen tulee olla jokaisen oppilaan yleistietoa, ja lasten täytyy tietää, mistä apua tarvittaessa saa luotettavalta aikuiselta.

Tutkimusinfrastruktuurien ja tietovarantojen — yliopistosairaalat mukaan lukien — turvaamisen tulee olla osa suunnitelmallista huoltovarmuutta. Tulevien kriisitilanteiden ennakoimattomuus-

¹ Ministeriöiden tulevaisuuskatsaus 2022, Yhteiskunnan tila ja päätöksiä vaativat kysymykset, Valtioneuvoston julkaisuja 2022:58

Valiokunnan lausunto SiVL 27/2022 vp

den vuoksi on oleellista turvata tutkimuksen laaja-alaisuus ja monipuolisuus. Se on tärkeä keino parantaa yhteiskuntamme mahdollisuuksia vastata eteen tuleviin ennustamattomiin ongelmiin.

Myös jatkuva oppiminen luo hyviä mahdollisuuksia tarvittavan osaamisen turvaamiseksi. Sen avulla voidaan suunnata osaamista nopeasti esimerkiksi kriittisille aloille. Tärkeä on tiedostaa, että perusta jatkuvan oppimisen taidoille luodaan jo varhaisten kouluvuosien aikana. Aina varhaiskasvatussuunnitelman perusteista toisen asteen koulutukseen asti opetussuunnitelmissa korostetaan oppimaan oppimisen taitojen kehittämistä jatkuvan oppimisen pohjana.

Osaavan työvoiman saatavuutta pyritään varmistamaan osaamistarpeiden ennakkoinnilla ja koulutuksen suuntaamisella. Ennakkoinnissa tulee huoltovarmuuden näkökulmasta ottaa huomioon kriittisen tuotannon ja palveluiden (vesihuolto, sähköhuolto, teollisuus, infrastruktuurin rakentaminen ja kunnossapito, elintarvikehuolto, sosiaali- ja terveyshuolto, lääke- ja jätehuolto) sekä sotilaallista maanpuolustusta tukevan kansallisen osaamis pohjan turvaaminen. Kriittisten osaamistarpeiden ennakointi tulee huomioida osana normaalia ennakoitintoimintaa esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Opetushallituksen yhteisessä Osaamisen ennakointifoorumin (OEF) toiminnassa.

Kriittisesti tärkeiden ammattialojen vetovoimaisuuden ylläpitämiseen tulee kiinnittää huomiota. Lisäksi on tärkeä tiedostaa yhteiskunnan eri alojen keskinäisriippuvuudet, esimerkiksi varhaiskasvatuksen merkitys vanhempien työssäkäynnille.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että osaamisen huoltovarmuuteen kuuluvat myös koulutuksen kriittiset infrastruktuurit, kuten koulutuksen ja sen rahoituksen tietojärjestelmät. Niiden toimivuuden varmistamisen tulee olla osa kriiseihin varautumista.

Valiokunta korostaa, että osaamisen huoltovarmuutta kannattaa kehittää kansainvälinen näkökulma huomioon ottaen ja suunnitella sitä yhdessä eurooppalaisten kumppanimaiden kanssa.

Kyberturvallisuuteen ja hybridivaikuttamiseen liittyvä osaaminen

Valiokunta toteaa, että suomalaisen yhteiskunnan lähtökohdat kestää esimerkiksi hybridivaikuttamista ovat varsin hyvät. Kansalaisten korkea koulutustaso antaa hyvät edellytykset esimerkiksi medialukutaidon ja mediaympäristössä tapahtuvan vuorovaikutusosaamisen edistämiseksi. Medialukutaito ja disinformaation tunnistaminen ovat keskeisiä keinoja yhteiskunnan turvallisuuden ja toimivan demokratian ylläpitämisessä, joten niitä tulee edelleen vahvistaa kaikille kuuluvana kansalaistaitona.

Valiokunta aikaisempaan lausuntoonsa (SiVL 11/2022 vp — VNS 1/2022 vp) viitaten kiinnittää huomiota siihen, että panostukset kyberosaamisen kehittämiseen ovat olleet Suomessa puutteellisia, ja painottaa riittävän ja omavaraisen kyberturvallisuuteen liittyvän korkean tason osaamisen varmistamista molemmat kansalliskielet huomioon ottaen. Mahdollisimman laajasta kansallisesta tutkimuksesta sekä pohjoismaisesta ja sitä laajemmasta kansainvälisestä tutkimusyhteistyöstä tulee huolehtia.

Valiokunnan lausunto SiVL 27/2022 vp

Varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa kyberturvallisuuteen ja hybridi-vaikuttamiseen liittyviä asioita käsitellään nykyisin laaja-alaisissa oppimiskokonaisuuksissa. Niiden tavoitteisiin sisältyy paitsi tietojen ja taitojen myös arvojen ja asenteiden opetusta. Opetushallitus on lisäksi laatinut opetuksen ja koulutuksen järjestäjien tueksi runsaasti tukimateriaalia ja järjestänyt koulutusta esimerkiksi Venäjän hyökkäyssodan käsittelemiseksi osana opetusta.

Valiokunta tässä yhteydessä kiinnittää huomiota myös varautumis- ja turvallisuustaitojen omaksumisen tärkeyteen (SiVL 11/2022 vp — VNS 1/2022 vp). Myös niitä on mahdollista opettaa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti esimerkiksi osana laaja-alaisen osaamisen tavoitteita ja eräiden oppiaineiden tavoitteita. Samat tavoitteet soveltuvat myös akuuttien poikkeuksellisten tilanteiden käsittelemiseen osana opetusta.

Kyberturvallisuus on opetettavana aiheena laaja-alainen ja vaikeasti rajautuva, joten sen sisällyttäminen opettajien peruskoulutukseen ja täydennyskoulutukseen on tärkeä keino parantaa opettajien osaamista. Lisäksi on huolehdittava opetuksen soveltuvan ajantasaisen oppimateriaalin tuottamisesta. Myös ict- ja ohjelmisto-osaamisesta mukaan lukien koodaustaidot on huolehdittava.

Henkinen kriisinkestävyys huoltovarmuuden osana

Valiokunta saamiinsa asiantuntijalausuntoihin yhtyen painottaa henkisen kriisinkestävyuden merkitystä osana huoltovarmuutta. Henkisellä kriisinkestävyydellä vahvistetaan kansalaisten ja yhteiskunnan kykyä kestää kriisitilanteita ja säilyttää toimintakykynsä kriisien aikana.

Selonteossa henkinen kriisinkestävyys on tuotu esille yksittäisinä mainintoina, mutta sen merkitystä osana huoltovarmuuden turvaamista ei ole konkretisoitu riittävästi. Valiokunnan näkemyksen mukaan materiaaliin ja infrastruktuuria koskevan huoltovarmuuden oheen tulee liittää henkisen kriisinkestävyuden rakentaminen ja ylläpitäminen. Sivistyksellä laajasti ymmärrettynä on keskeinen rooli yksittäisen kansalaisen ja yhteiskunnan resilienssin vahvistajana. Siten oleellista on, että kasvatusta, koulutusta ja tutkimusta sekä kulttuuria ja liikuntaa liitetään mukaan huoltovarmuuden tavoitteisiin ja toimenpiteisiin kansalaisyhteiskunnan toimintakyvyn varmistamiseksi.

On tärkeä tiedostaa, että huoltovarmuus ja yhteiskunnan kriisinkestävyys sen osana luodaan normaaliaikoina. Henkisen kriisinsietokyvyn näkökulmasta on tarpeen kiinnittää huomiota väestöryhmien välisen kärkeä estämiseen sekä kansalaisten kyvykkyyden ylläpitämiseen hyviä väestösuhteita ja rakentaa keskinäistä luottamusta. Tässä myös kansalaistoiminnalla on keskeinen merkitys.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Sivistysvaliokunta esittää,

että talousvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Valiokunnan lausunto SiVL 27/2022 vp

Helsingissä 11.11.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Paula Risikko kok
varapuheenjohtaja Eeva-Johanna Eloranta sd
jäsen Sanna Antikainen ps
jäsen Marko Asell sd
jäsen Kaisa Juuso ps
jäsen Hilikka Kemppi kesk
jäsen Mikko Kinnunen kesk
jäsen Pasi Kivisaari kesk
jäsen Ari Koponen ps
jäsen Mikko Ollikainen r
jäsen Ville Valkonen kok
varajäsen Sari Multala kok

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Lahtinen